

PRILOZI 28, INSTITUT ZA ISTORIJU, SARAJEVO 1999. G., 317 str.

Prvi poslijeratni broj Priloga Instituta za istoriju u Sarajevu, dvadeset i osmi po redu, pojavio se u svečarskoj 40. godini postojanja i rada ove renomirane, po mnogo čemu jedinstvene naučne institucije u Bosni i Hercegovini. U sklopu obilježavanja jubileja Instituta, ovaj broj Priloga promoviran je u prostorijama ANU BiH u Sarajevu 5.5. 1999.g.

U prepoznatljivoj šemi časopisa zastupljeni su članci i prilozi s tematikom od staroga vijeka do modernog doba, prikazi i osvrti, bibliografije i sjećanja na istaknute članove i saradnike Instituta za istoriju.

U uvodnom dijelu Ibrahim Karabegović daje jezgrovit prikaz rada Instituta za istoriju u periodu 1992 - 1997.g., (*Institut za istoriju u ratu i neposredno nakon njegovog završetka. Kratak pregled djelatnosti, 7-15*). Odolijevajući mnogim iskušenjima u posljednje vrijeme, političkim i agresivnim, radnici Instituta su svoja opredjeljenja branili opstojnošću i radom. Sažeti pregled toga rada ilustrira angažiranost kolektiva i pojedinaca na više programskih zadataka. Ovakav pregled je i kvalitetna metodološka podloga za, danas je to izvjesno, kreiranje sveobuhvatne monografije o Institutu za istoriju u posljednje četiri decenije.

Panonsko-dalmatinskim rudnicima željeza i njegovoj eksploataciji pažnju je posvetio Anto Škegro, (*Eksploatacija željeza u Bosni u rimsko doba, 17-45*). Bogatom izvornom obradom i animacijom stručne literature putem dva poglavlja (A/Panonsko-dalmatski rudnici željeza; B/Eksploatacija željeza na području Dalmacije), te njihovim raščlanjivanjem i zaključkom autor monografski pristupa problematici eksploatacije željeza u Bosni u rimsko doba.

Elaborirani su uprava, rudarske zone, rudnici i njihova eksploatacija, rudari i metalurzi, rudarska uprava i komunikacije. Eksploatacija željeza na području sjeverozapadne i srednje Bosne ima svoj kontinuitet i prije Rimljana. Sa Rimljanima se intenzivira i u periodu od druge polovice II do prve polovice IV st. dostiže kulminaciju. Istaknuto je mjesto i uloga te eksploatacije u odbrani Carstva u Podunavlju. Željezo je rijekama i cestama transportirano prema velikim panonskim centrima Sisciji, Sirmiju, Singidunumu i dr. gdje je dalje finalizirano za potrebe Podunavlja.

Na rudarstvo u antici osvrnuo se i Enver Imamović, (*Neki pogledi na problem rimske eksploatacije srebra u istočnoj Bosni*, 47-56). U fokusu autorovog razmatranja nalazi se Domavija - središte rimske eksploatacije srebra u provinciji Dalmaciji, te praćenje posljedica prisustva srebra u razvoju Domavije i šireg regiona Dalmacije i susjednih pokrajina.

Praćenjem kretanja u depozitu Sandalja Hranića, banice Anke i Katarine, Esad Kurtović pokušava afirmirati poveću skupinu objavljene ćirilske građe koja u dovoljnoj mjeri nije iskorištena, (*"Državni depozit" /Depozit banice Anke, Sandalja Hranića i Katarine u Dubrovniku 1406 - 1413. godine/*, 57-103). Ponudenom tehnikom depozita podaci iz njegovog sadržaja postaju pristupačniji istraživačima. Zajednički depozit ulagača familijarnog i poslovnog trojstva nije uzrok sukobu Hrvatinića i Kosača. Kretanje u depozitu je odraz stanja već izraženih polarizovanih odnosa dvaju najjačih velikaških porodica na istočnoj jadranskoj obali početkom XV stoljeća.

Provjereni poznavalac historije Zenice Salih Jalimam prazninu malobrojnih i nepovezanih arhivskih podataka uspješno podupire arheološkim vrelima u pregledu zeničkog kraja u srednjem vijeku, (*Zenički kraj kroz arheološke spomenike*, 105-114). Evidentnom interesu za područje Zenice u novije vrijeme autor preko iscrpnog pregleda arheoloških spomenika dodaje niz zapažanja stvarajući osnovu za sveobuhvatnija istraživanja.

O historijskim osnovama rane moderne, arhitektonskom izrazu na tlu Bosne i Hercegovine detaljna zapažanja pruža rad Nedžada Kurte, (*Arhitektura austrougarskog perioda u Bosni i Hercegovini. Historijske osnove rane Moderne*, 115-127). Rana moderna, ili tzv. "bosanski slog" formira se na samom početku XX. st. Geneza moderne u BiH slika je evolutivnog procesa preobražaja orijentalnog civilizacijskog kruga u zapadni. Moderna u BiH je specifična pojava ništa manje originalna od razvoja moderne u drugim srednjoevropskim zemljama.

Uz 80-to godišnjicu aneksione krize 1908 - 1988.g. Zijad Šehić prati politiku velikih sila u vrijeme pred Aneksiju BiH, (*Historijske pretpostavke aneksione*

krize /Povodom 90. godišnjice aneksije Bosne i Hercegovine, 129-148). Međunarodno-pravni položaj BiH Berlinskim kongresom nije bio riješen, a učvršćivanje vlasti Austrije i Ugarske u njoj je bilo otežano nedefiniranim statusom BiH unutar Monarhije. Aneksija se otuda u politici Austro-Ugarske pretpostavlja stalnim ciljem. Pripremanju aneksije BiH u angažmanu glavnih austrougarskih političkih faktora autor daje detaljniju elaboraciju.

Najznačajnijim središtem srednjoškolskih pokreta pred Prvi svjetski rat bavi se Robert J. Donia, (*Mostar - Epicentar pokreta bosanskih srednjoškolaca uoči Prvog svjetskog rata*, 149 - 157). Učenička društva su se u izražavanju kretala od stavova katoličko-klerikalnih do radikalno srpskih. Preokupirajućom, mada nedovoljno shvaćenom, poslije 1912.g. postaje ideja o jugoslavstvu. Bosanski srednjoškolski pokret ostaje zapamćen po razornom činu - ubistvu Franca Ferdinanda, produžetku đačkog vjerovanja u vrijednost propagande o junačkom djelu.

Samofinansiranjem hrvatskog kulturno-prosvjetnog društva Napredak pozabavio se Tomislav Išek, detaljnom razradom prikazujući vanredne prihode, (*Izvanredna vrela prihoda - poseban oblik samofinanciranja "Napretkove" djelatnosti*, 159-174). Ta aktivnost je nezaobilazna u objašnjavanju sveukupne djelatnosti Napretka. Najraširenija djelatnost koja je donosila Napretku takve prihode su prodaje pod etiketom "Napretka" (prodaja cigaret papira i šibica, likera, sapuna, kreme za obuću, "biljega", markica, kasic, lančića, svadbenih darova i dr.). Poslije iscrpnog pregleda autor zaključuje da je skala ideja i konkretnih aktivnosti bila bogata i da su te aktivnosti doprinosile realiziranju programskih opredjeljenja "Napretka".

Skromna, ali vrlo značajna izdavačka djelatnost muslimanskog kulturno-prosvjetnog društva "Narodna uzdanica" predmet je interesiranja i obrade Ibrahima Kemure, (*Izdavačka djelatnost "Narodne uzdanice"*, 175-180). Autor utvrđuje da je izostanak sopstvenog glasila uzrokovan slabijom materijalnom pozicijom Društva i mogućnošću korištenja glasila iste ili slične kulturne i političke opredijeljenosti za vlastiti angažman. Tako se koristi prostor u "Pravdi" i "Novom beharu". Iz izdavačke djelatnosti Narodne uzdanice, pored jedne čitanke (1940/41), posebna pažnja pridaje se kalendarima (9 brojeva, počev od 1933.g.). Ovi kalendari, kao i kod ostalih društava predstavljaju zbornike prigodnih štiva prilagođenih ukusu i nivou čitalačke publike. U prilogima na stranicama kalendara javljaju se istaknuti predstavnici javnog, vjerskog i kulturnog života u krilu Bošnjaka. Ispoljavanje tendencija prohrvatstva i prosrpstva nije utjecalo na osnovnu orijentaciju kalendara i Društva - afirmiranje tradicionalnih vrijednosti Bošnjaka.

Muhidin Pelešić, bliskoistočna zbivanja 1940.g. prati kroz izvještaje jugoslavenskog konzula Ive De Giullia, (*Bliski istok 1940. godine u izvještajima Generalnog konzulata Kraljevine Jugoslavije u Jerusalemu*, 181-187). Kroz konzularne izvještaje Ministarstvu inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije, čiju strukturu podvrgava ispitivanju, procjeni i utvrđenim pokazateljima, autor ističe polarizaciju snaga u bliskoistočnom regionu pred otvaranje ratnog sukoba između savezničkih i proosovinskih snaga.

Kroz privredni potencijal Bosne i Hercegovine, Seka Brkljača pravi presjek vojno-mobilizacijskih mjera Kraljevine Jugoslavije pred početak rata i politiku Trećeg Rajha nakon okupacije, (*Vojna industrija u Bosni i Hercegovini i vojno privredni interesi nacističke Njemačke*, 189-201). Vojna industrija Kraljevine Jugoslavije dočekala je 1941.g. vojno i tehnički nespremna. Svi privredni potencijali BiH u kojima je participirala jugoslavenska vojska pripali su sili pobjednici. Treći Rajh je za sebe osigurao vojno privredne interese u bosansko-hercegovačkom ekonomskom prostoru, za potrebe vođenja rata, kao segmentu dopunskog privrednog područja na jugoistoku Evrope. Autor iscrpno prati kako pojedina vitalna preduzeća ulaze u njemačke privredne planove.

Interesantnim prilogom, Husnija Kamberović ističe neopravdanost modernih, a i savremenih rasprava o bosanskohercegovačkim granicama bez prethodne utemeljenosti na arhivskoj građi (*Rasprave o bosanskim granicama 1946. godine*, 203-209). Prateći rasprave o razgraničenju BiH sa susjedima koje osvjetljavaju ali ne rješavaju problem u cjelini, autor zaključuje da je većina tih žučnih rasprava 1946.g. ostala neriješena, te da su u njima nacionalni motivi bili izraženiji, a ekonomska povezanost samo element dekoracije.

U pristupu historiji modernog, "proživljenog", poslijeratnog komunističkog miljea, Vera Kac ukazuje na osnovna obilježja "kulture politike KPJ", (*Osnovna obilježja AGITPROP kulture u Bosni i Hercegovini /1945 -1948 /*, 211-224). Među prvim mjerama nove vlasti ključnim se smatra pretvaranje materijalne baze kulturnog života u državno vlasništvo. Ostvarenom kontrolom unaprijed se eliminiraju suprotne ideološke postavke. Sagledavanja kulturne politike KPJ u nerazvijenoj bosanskohercegovačkoj stvarnosti pokazuju prilično složen odnos u više otvorenih pravaca koje autor ističe i afirmira za daljnja istraživanja.

Označavajući tematski okvir procesa emancipacije muslimanske žene složenim i neistraženim, Senija Milišić bitnim ističe promjenu političkog položaja žene u periodu nakon Drugog svjetskog rata, (*O pitanju emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini*, 225-241). Promjena položaja žene iza 1945.g. predstavlja proces političke i kulturne emancipacije te postupne

HERCEGOVINA

integracije žene u društvu. Složenom problemu skidanja zara i feredže kao početku emancipacije muslimanske žene u BiH daje se poseban značaj.

*

U rubrici prikaza i osvrta data su razmatranja o osam izdavačkih ostvarenja iz Bosne i Hercegovine i inostranstva, (243-270). U bibliografijama su obrađeni radovi umrlih saradnika Priloga, Branislava Đurđeva, Ibrahima Tepića i Marka Šunjića, (272-301). Na kraju su data posmrtna slova u spomen od zločinačke granate ubijenoj radnici Instituta, bibliotekarki Željki Vrdoljak-Memić, te umrlim istaknutim saradnicima Priloga, Branislavu Đurđevu, Ibrahimu Tepiću, Marku Šunjiću i Risti Besaroviću (303-316).

**

Među pokazateljima ponuđenog u Prilozima br. 28., u svim segmentima trajniji presjeci se ne bi mogli praviti. Ističe se smjena generacija, nagla s obzirom na mali broj dovoljno afirmiranog i u bosanskohercegovačkim okvirima obrazovanog kadra; stručni potezi iskusnih autora sposobnih da skrenu pažnju na dimenziju zanata i metodološkog pristupa; izostajanje priloga iz osmanskog perioda; redukcija istraživačkih napora u arhivima izvan BiH; entuzijazam izdavača nasuprot uslova u kojima stvaralački naponi nastaju; primjetni izostanak ideološkog naboja u cjelini časopisa i dr. Većina izraženih indikacija se mora smatrati relativnom, prestrogom pojavnom dimenzijom, ali ohrabrujućom jer izaziva pohvalu, dilemu, raspravu i po svemu tome je Rezultat.

Ovim brojem Priloga, koji zauzimaju zamah isticanjem svog "godišnjeg izlaska", neće se trenutačno bitnije mijenjati i pomjerati utvrđeni stavovi historiografije. Isticanje pitanja koliko ovakve stručne publikacije utječu na razvoj historiografije, u Bosni i Hercegovini s malim brojem historijskih časopisa i njihovih saradnika, gdje su Prilozi danas jedinstveni, čini se da, s njihovim nedostatkom, postaje pitanjem budućnosti bosanskohercegovačke historiografije. Prije bi se stoga moglo reći da su 28. brojem Prilozi svoj ozbiljan pristup i naučnu orijentaciju suprotstavili zamahu izdavačke alternativne historiografije i političke mitomanije prošlosti. Podvucimo: slavjenik se dobro drži.

Esad KURTOVIĆ